

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADEMIJAS
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOLOĢIJAS ZINĀTNISKI PĒTNIECISKAIS INSTITŪTS

MŪSDIENU SKOLĒNI RĪGĀ UN MASKAVĀ

Salīdzinošais starptautiskais pētījums

Mūsdienu pamatskolas un vidusskolas absolventi pēc 10–15 gadiem strādās dažādās tautas saimniecības un kultūras nozarēs. Viņu darbība noteiks sabiedrības attīstības kvalitāti. Pētījums par mūsdienu skolēniem atklāj viņu sociālo un pedagoģisko situāciju. Vērtīgs ir Rīgas un Maskavas skolēnu daudzveidīgs vērtīborientāciju, uzskatu un uzvedības salīdzinājums. Grāmata adresēta skolēniem, esošiem un topošiem skolotājiem, kā arī pedagoģijas un sociālo zinātņu pētniekiem.

Через 10–15 лет выпускники современной основной и средней школы будут работать в различных областях народного хозяйства и культуры. Их деятельность будет определять качество общественного развития. Исследование раскрывает социальную и педагогическую ситуацию, в которой живут современные школьники. Проводится многоаспектное сравнение учащихся Риги и Москвы – их ценностных ориентаций, взглядов и поведения.

Книга адресована школьникам, учителям, студентам педагогических вузов, исследователям в области педагогики и социальных наук.

Sastādītāja Dr. habil. paed. **Ausma Špona**

Zinātniskie redaktori: Dr. habil. paed. prof. A. Špona
Dr. psych. akadēmiķis V. Sobkins

Научные редакторы: Dr. habil. paed. проф. А. Шпона
Dr. psych. академик В. С. Собкин

Recenzenti: Dr. habil. psych., Dr. oec. prof. M. Vidnere
Dr. psych. prof. B. Elkoņins

Рецензенты: Dr. habil. psych., Dr. oec. проф. М. Виднере
Dr. psych. проф. Б. Д. Эльконин

Tekstus angļu valodā tulkojusi Inta Ratniece
Tekstu krievu valodā redaktore Jeļena Jermolajeva

Redaktore Rita Cimdiņa
Datorgrafiķe Zane Kreicere-Pavasare
Vāka dizains Arta Muceniece

ISBN 978-9984-46-215-8

© "Izdevniecība RaKa", 2011

SIA "Izdevniecība RaKa" K. Barona ielā 130, k. 6, Rīgā, LV-1012, tālr. 67312668

Galvenais redaktors Vilnis Purēns

E-pasts: pasts@raka.lv, mājaslapa: <http://www.raka.lv>

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2–0471

Realizācijas daļa – tālr. 67291875

Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā

Saturs

Ievads	5
Введение	9
1. Ausma Špona, Dmitrijs Igoņins. Skolēnu attieksme pret skolu un savas nākotnes perspektīvām kā pedagoģiska problēma	14
<i>A. Шпона, Д. Игонин.</i> Отношение школьников к школе и к своему будущему как педагогическая проблема	35
<i>A. Špona, D. Igoņin.</i> Learners' attitude to school and their future as a pedagogical problem	37
2. Владимир Собкин, Анастасия Буреломова. Кросскультурный анализ ценностных ориентаций современных подростков	39
<i>V. Sobkins, A. Burelomova.</i> Mūsdienu pusaudžu vērtību orientāciju starpkultūru analīze	54
<i>V. Sobkin, A. Burelomova.</i> Contemporary teenage value orientation intercultural analysis	56
3. Владимир Собкин, Илья Иванов. Информационная среда и художественные предпочтения современных подростков Москвы и Риги	58
<i>V. Sobkins, I. Ivanovs.</i> Mūsdienu pusaudžu informatīvā vide un prioritātes mākslā Maskavā un Rīgā	91
<i>V. Sobkin, I. Ivanov.</i> Information environment and artistic priority in contemporary teenagers in Moscow and Riga	92
4. Airisa Šteinberga. Skolēna statusa klasē pašvērtējums un tā izmaiņas socializācijas procesā	94
<i>A. Штейнберга.</i> Изменение отношения школьников к своему статусу в классе в процессе социализации	109
<i>A. Šteinberga.</i> Learners' attitudes to the status in class – changes in the socialization process	111
5. Владимир Собкин, Теймур Мурсалиев. Эмиграционные планы старшеклассников	113
<i>V. Sobkins, T. Mursalijevs.</i> Vecāko klašu skolēnu emigrēšanas plāni ..	126
<i>V. Sobkin, T. Mursaliev.</i> Emigration plans by Senior Pupils	128
6. Māra Bernande. Skolēnu mērķtiecības veidošanās skolā	130
<i>M. Bernande.</i> Формирование целеустремленности у учащихся в общеобразовательной школе	149
<i>M. Bernande.</i> Development of pupils' purposefulness at school	151

7. Vladimir Sobkin, Maria Smislova. Подросток о возможности включения представителей другой национальности в круг значимых других	153
<i>V. Sobkins, M. Smislova. Pusaudzis par attieksmi pret citas nacionalitātes pārstāvjiem kā sev nozīmīgām personībām</i>	175
<i>V. Sobkin, M. Smislova. Teenager on the opportunity to include representatives of other nationalities into the circle of important persons</i>	176
8. Jeļena Jermolajeva. Skolēnu dialogiskums/nedialogiskums viņu uzvedībā konfliktosituācijās un attieksmē pret ekstrēmistisko darbību	177
<i>E. Ermolaeva. Диалогичность/недиалогичность в поведении школьников в конфликтных ситуациях и в их отношении к экстремистским действиям</i>	196
<i>E. Ermolaeva. Dialogism/non-dialogism in the learner behaviour in the conflict situations and in their attitude to extreme actions</i>	198
9. Дмитрий Адамчук. Отношение учащихся Москвы и Риги к употреблению алкоголя	200
<i>D. Adamčuks. Maskavas un Rīgas skolēnu attieksme pret alkohola lietošanu</i>	218
<i>D. Adamchuk. Pupils' attitude to the use of alcohol in Moscow and Riga</i>	219
10. Дмитрий Адамчук. Подростковое табакокурение в Москве и Риге: распространенность, интенсивность, особенности мотивации	220
<i>D. Adamčuks. Pusaudžu smēķēšana Maskavas un Rīgas skolās: izplatība, intensitāte, motivācijas īpatnības</i>	250
<i>D. Adamchuk. Teenage Smoking in Moscow and Riga's Schools: expansion, intensity, motivation peculiarities</i>	251
11. Владимир Собкин, Арег Мкртычян. Отношение школьников Москвы и Риги к экстремизму	253
<i>V. Sobkins, A. Mkrtyčjans. Maskavas un Rīgas skolēnu attieksme pret ekstrēmismu</i>	287
<i>V. Sobkin, A. Mkrtychyan. Pupils' attitude to extremism</i>	289
12. Elmārs Vēbers. Skolēna vērtību karte Rīgā un Maskavā	291
<i>Э. Веберс. Карта ценностей школьника Риги и Москвы</i>	305
<i>E. Veber. Learner's Value Map in Riga and Moscow</i>	307
Ziņas par autoriem	309

Ievads

Mēs dzīvojam laikā, kad valstu un tautu robežas kļūst atvērtākas. Pateicoties tehnoloģiju straujajai attīstībai, jebkurš mūsu planētas stūrītis ir kļuvis vieglāk pieejams un cilvēkiem pazīstamāks. Tas nodrošina arī cilvēku savstarpēju iepazīšanos, saziņas un sadarbības paplašināšanos. Līdz ar demokrātijas attīstību sabiedrībā veidojas humānākas savstarpējās attiecības, pieaug katra cilvēka sociālā un personīgā vērtība. Straujos tehnikas, ekonomikas, politikas, zinātnes, kultūras un izglītības attīstības apstākļos mainās arī bērna un skolēna dzīves saturs un attieksmes dzīvesdarbībā. Individuālās mācīšanās procesā arvien nozīmīgāku vietu ieņem sociālie kontakti, darbība sociālajās grupās. Tas raksturīgs visam mūža mācīšanās procesam no bērnudārza līdz sirmam vecumam, saglabājot katra cilvēka brīvu izvēli, patstāvību un atbildību par mācīšanos un pašaudzināšanu. Līdz ar šīm izmaiņām visos sabiedriskajos procesos mainās sadarbības raksturs arī zinātniskajā pētniecībā. Nepieciešama kļūst starpvalstu zinātnieku sadarbība arī humanitāro un sociālo zinātņu virzienos, kuros cilvēks, viņa dzīvesdarbība ir pētniecības priekšmets. Īpaši nozīmīgi kļūst pētījumi par skolēniem, kuru mācīšanās kā dzīvesdarbības nozīmīgs posms mainās pēc satura, jo ir radusies vajadzība pēc sadarbības ar skolotājiem, viņu atbalsts mācīšanās procesā. Skolēni kā augošas personības ātri apguvuši apziņas brīvību, patstāvību, bet ne vienmēr spēj un prot atbildēt par sevi un sev tuviem cilvēkiem.

Lai veiktu pētījumus, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija (RPIVA) 2010. gada 25. martā noslēdza līgumu ar Krievijas Izglītības akadēmijas Izglītības socioloģijas institūtu (līguma nr. 01-21/1-2010./968). Šī līguma ietvaros tika veikta aptauja abu valstu galvaspilsētās par skolēnu sociālo situāciju, mācīšanās vidi, uzvedību, pašizjūtu, mērķtiecību un nākotnes nodomiem, sociokultūras apstākļu ietekmi uz skolēnu vērtībām pārejā no pusaudzju uz jauniešu vecumu. Rīgā aptauja tika veikta divās skolēnu izlases grupās: skolās ar latviešu mācību valodu un skolās

ar krievu mācību valodu. Tas nozīmē, ka svarīgi ir Maskavas skolēnu atbildes salīdzināt ne tikai ar Rīgas skolu ar latviešu mācību valodu skolēnu atbildēm, bet arī ar to skolēnu atbildēm, kas mācās skolās ar krievu mācību valodu, pieņemot, ka viņi ir nacionālā mazākuma pārstāvji. Tāda aptaujas organizācija dod iespēju ne tikai salīdzināt skolēnu atšķirības dažādās pilsetās, bet arī pētīt tāda faktora kā piederību nacionālajam vairākumam vai mazākumam ietekmi.

Pavisam pētījumā piedalījās 2932 skolēni, kuri mācās pamatskolas izlaiduma klasē (9. klasē) Maskavā un Rīgā, kā arī Maskavas un Rīgas vidusskolas izlaiduma, attiecīgi 11. un 12. klašu skolēni. Rezultātā iegūtais materiāls tika sagrupēts trīs pamata respondentu grupās. Vienā grupā Maskavas vispārīzglītojošo skolu 993 respondenti, otrā grupā 975 Rīgas skolēni no skolām ar latviešu mācību valodu un 964 respondenti no Rīgas vispārīzglītojošām skolām ar krievu mācību valodu. Skolās aptaujas veica sagatavoti eksperti, tādēļ skolēnu pašvērtējums anketās ir pietiekoši atklāts un ticams. Pētījuma rezultāti tika socioloģiski, psiholoģiski un pedagoģiski analizēti, rezultātā izstrādāti daudzveidīgi zinātniski raksti, kas atklāj skolēnu dzīvesdarbības problēmas.

Visus rakstus krievu valodā veidojuši Maskavas Izglītības akadēmijas Izglītības socioloģijas institūta pētnieki. Rakstu saturā galvenais uzsvars ir sociokultūras dažādo faktoru salīdzinājums respondentu grupās. **Vladimirs Sobkins** un **Anastasija Burelomova** rakstā „Mūsdienu pusaudžu vērtību orientāciju starpkultūru analīze” atklāj atšķirības vērtību skalā „sociālā sekmība” – „fiziskā labsajūta”. Uz sociālo panākumu sasniegšanu vairāk tendēti ir Maskavas skolēni, bet rīdzinieki dod priekšroku veselībai. Pusaudžiem no Rīgas skolām ar krievu mācību valodu raksturīgas augstākas ģimenisko attiecību un intīmi personisko kontaktu vērtības, kā arī pašaktualizācijas vajadzības viņiem izpaužas vēlāk nekā Maskavas vienaudžiem.

Vladimira Sobkina un **Iļjas Ivanova** rakstā „Informatīvā vide un mākslinieciskās prioritātes mūsdienu pusaudžiem Maskavā un Rīgā” analizēta skolēnu aizrautība ar dažādiem kultūras veidiem un attieksmi pret TV, presi, daiļliteratūru, kinomākslu, tēlotājmākslu, teātri. Rakstā analizētie dati atklāj, ka mūsdienu pusaudžiem kā Maskavā, tā Rīgā ir spilgti izteikta „veterizēšanās” jeb orientācijas uz Rietumiem tendence. Rakstā pievērsta uzmanība latviešu kultūras zemajam nozīmīgumam mazākumtautību skolēniem, bet latviešu skolās vērojams zems krievu kultūras nozīmīgums. Autori izsaka bažas, ka šāda pretruna var novest pie nacio-

nālo kultūru konfliktiem, un iesaka turpināt šī aspekta tālāku izpēti, lai izprastu un novērstu tā cēloņus.

Vladimira Sobkina un **Teimura Mursalijeva** rakstā „Vecāko klašu skolēnu emigrēšanas nodomi” ir aplūkota informācija par dažādo sociālo un ekonomisko faktoru ietekmi uz Maskavas un Rīgas skolu vecāko klašu skolēnu emigrēšanas plāniem. Augsts emigrācijas vēlmju līmenis atklājas tiem mazākumtautību skolu skolēniem Rīgā un Maskavā, kas nāk no spēcīgām sociālajām grupām. Par pamatmotīviem emigrācijai skolēni uzskata profesionālās pašnoteikšanās iespējas un materiālās labklājības sasniegšanu.

Vladimirs Sobkins un **Marija Smislova** rakstā „Pusaudzis par attieksmi pret citas nacionalitātes pārstāvjiem kā sev nozīmīgām personībām” analizē pusaudžu prioritātes draugu izvēlē pēc nacionālā principa un iespējas apprecēties ar citas nacionalitātes pārstāvi. Fakti rakstā atklāj, ka starppersonu attiecībās nacionālā piederība neveido barjeras, bet laulību gadījumā tādas var novērot.

Divus analītiskus rakstus krājumā veidojis **Dmitrijs Adamčuks**: „Maskavas un Rīgas skolēnu attieksme pret alkohola lietošanu” un „Pusaudžu smēķēšana Maskavas un Rīgas skolās: izplatība, intensitāte un motivācijas īpatnības”. Rakstā par alkoholismu autors atklājis, ka alkoholisko dzērienu lietošanas motivācijai, kā arī motivācijai atteikties no tā lietošanas ir izteikta dzimuma un nacionālā specifika. Šīs sakarības svarīgi būtu ievērot, veidojot pedagoģiski psiholoģiskās programmas, kas vērstas uz alkoholisma profilaksi pusaudžiem. Savukārt, pētot pusaudžu smēķēšanu, D. Adamčuks secina, ka pusaudžu smēķēšana ir īpaša uzvedības forma, kas attīstās, pieaugot vecumam. Smēķēšanas intensitāte atkarīga no sociokulturālās vides.

Vienai no sarežģītākajām sabiedrības problēmām – attieksmei pret ekstrēmismu – veltīts **Vladimira Sobkina** un **Arega Mkrtičjana** raksts „Maskavas un Rīgas skolēnu attieksme pret ekstrēmismu”. Šajā rakstā autori analizējuši skolēnu informētību par ekstrēmistiskajām organizācijām un viņu līdzdalības pieredzi tajās, skolēnu pozīciju par personīgo piekrišanu vai neatzišanu ekstrēmismam kā specifiskai ideoloģijai vai pieaugušo sociālās aktivitātes realizācijas veidam un ekstrēmismu kā deviantās uzvedības īpašu formu, kas parādās konflikta situācijās gan ģimenē, gan skolā.

Rakstus latviešu valodā veidojuši RPIVA pētnieki. Tajos uz socioloģisko datu bāzes analizētas aktuālas pedagoģiskas un psiholoģiskas mūsdienu skolēnu problēmas.

Ausma Špona rakstā „Skolēnu attieksme pret skolu un savas nākotnes perspektīvām kā pedagoģiska problēma” aplūko izmaiņas šajā aspektā 9. un 11., 12. klasē. Maskavas skolēniem pozitīva attieksme pret skolu samazinās 9. un 11. klasē, bet Rīgas skolu skolēniem – paaugstinās. Raksta autore kā cēloņus min skolēnu izziņas vajadzību apmierināšanas nepietiekamu līmeni, skolotāja kā līdera pozīciju klasē un skolēnu gaidu apmierināšanas nepietiekamu piedāvājumu skolā. Skolas funkciju pilnīgāka realizācija sekmētu skolēnu personīgo un sabiedrības vajadzību vienotības veidošanos.

Māra Bernande rakstā „Skolēnu mērķtiecības veidošanās skolā” aplūko mērķtiecības attīstību mijšakarībā ar skolēnu domām par nākotni un skolā iegūstamajām īpašībām/kvalitātēm. Rakstā pamatots, ka etniskā piederība, sociāli ekonomiskie un kulturālie apstākļi, kā arī skolēnu dzimums ietekmē dzīvē iecerētā sasniegšanu un mērķtiecības attīstību 9. un 11., 12. klasē.

Airisas Šteinbergas rakstā „Skolēnu attieksmes pret statusu klasē izmaiņas socializācijas procesā” tiek aplūkota skolēnu statusa pašvērtējuma sakarība ar jautājumu par apmierinātību ar skolu un konstatēts, ka nozīmīga ir pašvērtējuma „mani ciena” un statusa pašvērtējuma nenoteiktības sakarība jautājumā par apmierinātību ar skolu.

Jeļenas Jermolajevas rakstā „Jauniešu dialogiskums/nedialogiskums viņu uzvedībā konfliktsituācijās un attieksmē pret ekstrēmistisko darbību” tiek analizētas atbildes uz jautājumiem par konfliktiem, uzskatiem par ekstrēmistisko darbību un par skolas bulingu. Uz datu analīzes pamata iegūts secinājums par skolēnu dialogisma/nedialogisma uzskatu un reakciju izplatību. Rezultāti liecina, ka vidusskolēniem aktīvi veidojas un attīstās dialogiskās īpašības. Tiek fiksēta nevienmērīga dialogisma attīstība dažādos jautājumos un pa respondentu grupām un apakšgrupām.

Elmārs Vēbers rakstā „Skolēna vērtību karte Rīgā un Maskavā” savdabīgi analizē un salīdzina skolēnu vērtības. Pārskatāma un ērti lietojama ir autora izveidotā skolēnu vērtību karte.

Rakstu krājums ir nozīmīgs ieguldījums gan mūsdienu skolēnu problēmu aktualizēšanā un risināšanā, gan dažādu sociālo un humanitāro zinātņu integrācijā, gan starptautiskās sadarbības pieredzes attīstībā.

Dr. habil. paed. prof. Ausma Špona

Введение

Мы живем во время, когда границы государств и народов становятся более открытыми. Благодаря быстрому развитию технологий любой уголок нашей планеты становится для человека более достижимым и знакомым. Люди лучше узнают друг друга, расширяется общение и сотрудничество. С развитием демократии в обществе формируются более гуманные взаимоотношения, возрастает социальная и личностная ценность каждого человека. В условиях стремительного развития техники, экономики, политики, науки, культуры, образования меняется также содержание жизни детей и школьников, содержание отношений в их жизнедеятельности. В индивидуальном процессе учения всё более значимое место занимают социальные контакты, деятельность в социальных группах. Это характерно для всего процесса непрерывного образования в течение всей жизни – от детского сада до старости, при этом сохраняется свобода выбора, самостоятельность и ответственность за самообучение и самовоспитание. Вместе с изменениями в общественных процессах меняется и характер сотрудничества в научных исследованиях. Становится необходимым межгосударственное научное сотрудничество также и в социальных и гуманитарных науках, где предметом исследования является человек и его жизнедеятельность. Особенно значимыми становятся исследования о школьниках, у которых меняется как содержание образования, так и взаимодействие с учителями и сверстниками. Школьник как растущая личность быстро овладевает свободой сознания, самостоятельностью, но не всегда способен отвечать за себя и за своих близких.

Чтобы исследовать учащихся наших дней, Рижская академия педагогики и управления образованием и Институт социологии образования РАО заключили договор (№ 01-21/1-2010./968 от 25.03.2010). В рамках этого договора был проведен опрос школьников Москвы и Риги, чтобы сравнить их социальную ситуацию, среду обучения, поведе-

ния, самочувствие, целенаправленность, планы на будущее, влияние социокультурной среды на ценности учащихся в период перехода от подросткового к юношескому возрасту. В Риге опрос был проведен в двух группах школьников: в школах с латышским языком обучения и в школах с русским языком обучения. Это позволяет сравнить ответы московских школьников не только с учащимися латышских школ, но и со школьниками русских школ как представителями национального меньшинства. Такая организация опроса дает возможность не только сравнивать различия школьников в обоих городах, но и исследовать влияние такого фактора, как принадлежность к национальному большинству или меньшинству.

В исследовании участвовали 2932 школьника, которые учились в выпускном (9-ом) классе основных школ Москвы и Риги, а также выпускники средних школ (в Москве – 11-й класс, в Риге – 12-й класс). Таким образом были получены данные для трех основных групп респондентов: в первой группе 993 школьника московских общеобразовательных школ, во второй – 975 учеников рижских школ с латышским языком обучения, в третьей – 964 учащихся из рижских школ с русским языком обучения. Опросы проводили подготовленные эксперты, поэтому ответы на вопросы анкеты были достаточно открытыми и достоверными. Полученные данные были подвергнуты социологическому, педагогическому и психологическому анализу, в результате чего были написаны научные статьи, раскрывающие проблемы жизнедеятельности школьников.

Все статьи на русском языке писали исследователи Института социологии образования РАО. В их содержании главный акцент ставится на сравнении различных социокультурных факторов по группам респондентов. В статье **Владимира Собкина** и **Анастасии Буреломовой** „Кросскультурный анализ ценностных ориентаций современных подростков“ раскрываются ценностные различия по шкале „социальная успешность“ – „физическое благополучие“. На достижение социального успеха больше нацелены московские школьники, а рижане предпочитают здоровье. Для русских подростков Риги характерна более высокая ценность семейных отношений и установления интимно-личностных контактов; потребность в самоактуализации проявляется у них позже, чем у москвичей.

В статье **Владимира Собкина** и **Ильи Иванова** „Информационная среда и художественные предпочтения современных подростков

Москвы и Риги” (кросскультурное сопоставление) анализируется вовлеченность старшеклассников в те или иные культурные слои, их отношение к СМИ, произведениям изобразительного искусства, литературы, театра, кинематографа. Данные, собранные и проанализированные в ходе исследования, фиксируют отчетливо выраженную тенденцию вестернизации современной подростковой субкультуры, которая проявляется как среди москвичей, так и среди рижан. В статье обращается внимание на низкую значимость для учащихся школ национальных меньшинств Риги латвийской культуры, а для учащихся латышских общеобразовательных школ – российской. Авторы высказывают опасения, что такое противоречие может привести к конфликту национальных культур и советуют продолжать научные исследования этого вопроса, чтобы понять причины и предотвратить негативные последствия.

В статье **Владимира Собкина** и **Теймура Мурсалиева** „Эмиграционные планы старшеклассников” (по материалам опроса старшеклассников Москвы и Риги) представлен анализ влияния различных социальных и экономических факторов на эмиграционные планы старшеклассников Москвы и Риги. Высокий уровень желания эмигрировать характерен для учащихся школ национальных меньшинств в Риге, а также для школьников из более „сильных” социальных страт в Москве. Основными мотивами эмиграции являются профессиональная самореализация и достижение материального благополучия.

В статье **Владимира Собкина** и **Марии Смысловой** „Подросток о возможности включения представителей другой национальности в круг значимых других” (по материалам опроса старшеклассников Москвы и Риги) анализируются приоритеты школьников при выборе друзей с учетом их национальности, а также перспективы возможности вступления в брак с представителем другой национальности. Полученные данные свидетельствуют, что национальная принадлежность не выступает в качестве барьера при установлении межличностных отношений, однако при вступлении в брак определенные барьеры существуют.

Две аналитические статьи подготовлены **Дмитрием Адамчуком**: „Отношение учащихся Москвы и Риги к употреблению алкоголя” и „Подростковое табакокурение в Москве и Риге: распространенность, интенсивность, особенности мотивации”. В статье об отношении к алкоголю раскрывается, что мотивация употребления спиртных напит-

ков, а также мотивация отказа подростков от их употребления имеют выраженную гендерную и национальную специфику. Этот результат необходимо учитывать, разрабатывая педагогически-психологические программы, направленные на профилактику алкоголизма среди подростков. В свою очередь, в исследовании о подростковом табакокурении автор приходит к выводу, что оно является особой формой поведения, которая развивается по мере взросления подростков и обладает выраженной гендерной спецификой. Интенсивность курения подростка в значительной степени зависит от социокультурной среды.

Одной из самых сложных общественных проблем посвящена статья **Владимира Собкина и Арега Мкртычана** „Отношение школьников к экстремизму“. В этой статье авторы анализируют информированность школьников об экстремистских организациях, их личный опыт взаимодействия с ними, позицию школьника в его личностном принятии или отвержении экстремизма как специфической идеологии и способа реализации взрослой социальной активности, а также экстремизм, как особую форму девиантного поведения, проявляющегося в конфликтных ситуациях в семье и в школе.

Статьи на латышском языке написаны исследователями Рижской академии педагогики и управления образованием. На основе полученных в ходе социологического опроса данных в этих статьях анализируются актуальные педагогические и психологические проблемы современной школы.

В статье **Аусмы Шпоны** „Отношение школьников к школе и к своему будущему как педагогическая проблема“ анализируются изменения в этом вопросе от 9-го к 11 му (12-му) классу. У московских школьников позитивное отношение от 9-го к 11-му классу уменьшается, в то время как у рижан – повышается. Причинами автор называет невысокую степень удовлетворенности познавательных потребностей школьника, позицию учителя как лидера в классе и недостаточное удовлетворение ожиданий школьника. Более полная реализация функций школы будет способствовать формированию единства личных и общественных потребностей у школьников.

Мара Бернанде в статье „Формирование целеустремленности у учащихся в общеобразовательной школе“ рассматривает развитие целеустремленности в связи с планами школьников на будущее и усвоенными в школе качествами. В статье обосновывается, что этни-

ческая принадлежность, экономические и социокультурные обстоятельства, а также пол учащихся влияют на осуществление планов на будущее и на развитие целеустремленности от 9-го к 11-му (12-му) классу.

Айриса Штейнберга в статье „Изменение отношения школьников к своему статусу в классе в процессе социализации” рассматривается связь самооценки статуса в классе с вопросом об удовлетворенности школой. Раскрывается, что имеется существенная взаимосвязь между самооценками „меня уважают” и „трудно сказать” и вопросом удовлетворенности школой.

Елена Ермолаева в статье „Диалогичность/недиалогичность в поведении школьников в конфликтных ситуациях и в их отношении к экстремистским действиям” анализирует ответы на вопросы о конфликтах, о взглядах на экстремистские действия и о школьном буллинге и на основе этого делает выводы о распространенности диалогичных/недиалогичных взглядов и реакций у школьников. Результаты свидетельствуют о том, что у старшеклассников активно формируются и развиваются диалогические качества. Вместе с тем фиксируется неравномерное развитие диалогичности по различным вопросам и по разным группам и подгруппам респондентов.

Элмарс Веберс в статье „Карта ценностей школьника Риги и Москвы” своеобразно анализирует и сравнивает ценности школьников. Разработанная автором карта ценностей наглядна и удобна для применения в педагогическом процессе и научном исследовании.

Сборник статей является актуальным и для решения проблем современных школьников, и в области интеграции социальных и гуманитарных наук, и в качестве примера развития опыта международного научного сотрудничества.

Dr. habil. paed. проф. Аузма Шпона